

Н.Ф. Селютіна,

аспірант кафедри політології та філософії ХарРІ НАДУ

СУБ'ЄКТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЛІТИКО-АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЕЛІТИ

Розкрито поняття суб'єктного потенціалу політико-адміністративної еліти (суб'єкта державного управління) на підставі структурно-діяльнісного підходу, за допомогою якого в суспільних науках визначається найважливіша для суспільства і соціальних акторів якість “суб'єктності” чи “агентства”, що означає здатність творити, вбудовуватися в структурно-культурні обмеження, що існують, а також переборювати їх.

Ключові слова: суб'єктний потенціал, політико-адміністративна еліта, “суб'єктність”.

Основний потенціал будь-якої держави полягає в її громадянах, а потенціал соціальної групи, зрозуміло, – в її представниках, тобто потенціал політико-адміністративної еліти складається з потенціалів тих, хто належить до цієї провідної верстви населення. Саме елітні соціальні групи мають бути ініціаторами та реалізаторами забезпечення позитивного розвитку суспільства внаслідок організаційних, ресурсних (матеріальних та нематеріальних), психофізичних переваг меншості над більшістю, тобто еліти над не елітою. Розгортання такого сценарію можливе лише за умов відповідності представників елітного прошарку не тільки до структурно-функціональних уявлень про еліту, а й до меритократичних.

Сучасна наука вже усвідомила необхідність вивчення людського потенціалу, але процес його дослідження лише розпочинається. Цей термін позначає “скоріше програмно заданий об'єкт аналізу і практичних зусиль, ніж об'єкт наукового вивчення і науково обґрунтованих оцінок” [2, с. 2].

Багатьма сучасними вченими потенціал описується не тільки як якість, що належить усім людям, а й як показник розбіжностей між людьми [7, с. 6]. Особливо це проявляється у співвідношенні елітних та неелітних соціальних груп.

А.Г. Вишневський в ході дослідження людського потенціалу визначає його таким чином: “...людський потенціал країни – це сукупність фізичних і духовних сил громадян, що можуть бути використані для досягнення індивідуальних і суспільних цілей – як інструментальних, так і

екзистенціальних, включаючи розширення самих потенцій людини і можливість її самореалізації” [1].

Т.І. Заславська під людським потенціалом розуміє фактор життєспроможності суспільства (країни, держави), що інтегрально характеризує його людські ресурси як суб’єкта власного відтворення й розвитку [3, с. 168].

У даній статті пропонується розглянути потенціал провідної верстви населення в контексті процесу її формування, причому фокусом дослідження є не потенціал даної соціальної групи взагалі, а суб’єктний потенціал політико-адміністративної еліти. Отже, у нашому дослідженні під потенціалом розуміється сукупність здібностей, знань, навичок та умінь, можливостей і ресурсів, що можуть бути використані за певних умов для досягнення поставленої мети, здійснення певних соціальних дій.

Дослідники потенціалу особистості (соціологи, філософи, психологи), найчастіше, виділяють три його компоненти, що характеризують:

- наявність *можливостей* діяльності, критеріями чого можуть виступати знання, вміння та навички;
- наявність *потреб* у певній діяльності, що проявляються в інтересах, мотивах (спонуканнях);
- діяльність за ступенем *самостійності, інтенсивності, продуктивності*.

Отже, можна мати здібності, знання та уміння щодо політико-адміністративної діяльності, але ніколи не застосовувати їх, у зв’язку з тим, що немає в цьому потреби. Потреба – це початковий побудник до діяльності за відсутності будь-яких умов життєдіяльності суб’єкта, форма виявлення його необхідності в будь-чому [8, с. 330].

Потреби та можливості не перероблюються в дійсність, якщо не знати, де і яким чином їх можна реалізувати. Під можливостями розуміється як реальність реалізації будь-яких дій, так і психофізичні дані окремої особи. Але наявність потреб і можливостей не забезпечує реалізацію потенціалу без такого

важливого компонента, як ресурси. Ресурси треба розглядати подвійно: матеріальні та духовні. Тому, на нашу думку, треба додати *четвертий компонент*, що характеризує *ресурси*, які необхідні для прояву потенціалу у процесі здійснення будь-якої діяльності. Важливо відмітити і те, що ресурси, які визначають потенціал соціальної групи, можуть мати різне походження: економічне, політичне, громадянське, культурне, символічне, соціальне тощо.

Політико-адміністративна еліта, утворюючи соціальне ядро класів бізнесменів-підприємців та політичного класу України, існування яких було обґрунтовано в ході соціологічного дослідження початку 2000-х рр., має доступ практично до всіх соціально вагомих ресурсів, перш за все до ресурсів власності, доходу, зайнятості, статусу, організаційних можливостей, автономії трудової ситуації, і лише ресурсом освіти поступається класу інтелігенції [6].

Доступ до суттєвих ресурсів утворює можливості владних соціальних дій, які можна описати *діяльним потенціалом*. Останній характеризує здатність представників еліти застосовувати доступні ресурси до вчинення дій, пов'язаних з реалізацією політико-адміністративних повноважень. Виражається в активності, енергії та ділових якостях соціальних акторів, у перевазі інноваційних чи традиційних форм мислення і способів діяльності, а також в об'єктивних можливостях представників еліти вільно реалізувати свої соціальні та творчі потенції.

Останні три десятиліття “діяльнісна”, “активістська”, “конструктивно-структуралістська” парадигма чи теорія діяльності знаходиться в центрі теоретичної дискусії. Представники цього напрямку – У. Баклі, А. Етціоні, А. Турен, Н. Луман, Е. Гідденс, Дж. Александер, П. Штомпка, М. Арчер – досліджують зміни суспільства як зміни поля соціальної структури завдяки діям (діяльності, практикам) соціальних акторів, які, у свою чергу, обмежені структурними умовами. Причому ці соціальні дії виявляються здатними дані умови змінити, утворюючи нові обмеження дії. Автори працюють у руслі теоретичної передумови про суспільство як про продукт взаємодії структури та агентства (англ. – agency – діяльність у сукупності з суб'єктами діяльності), що

виникає у морфогенетичному процесі розвитку суспільства. Хоча науковці поки не дійшли до єдиного бачення процесів самовідтворення суспільства, його механізмів та основних рушійних сил, але все ж таки на їхні напрацювання базуються спроби формулювання “несуперечливої діяльнісно-структурної парадигми як моделі формулювання та розв’язання проблеми динаміки суспільства і процесу його самовідтворення” [4, с. 28].

Структурно-діяльнісний підхід, який останні три десятиліття широко застосовується в соціології, визначає найважливішу для суспільства і соціальних акторів якість “суб’єктності” чи “агентства”, під якою розуміється здатність творити, вбудовуватися в наявні структурно-культурні обмеження, а також переборювати їх. Від його розвитку залежить динаміка суспільства в цілому і успішність формування політико-адміністративної еліти зокрема.

Якість суб’єктності, “агентства” являє собою суб’єктний потенціал політико-адміністративної еліти, що проявляється в політичних, соціальних та управлінських практиках ціннісно-нормативного середовища певного суспільства. Отже, суб’єктний потенціал можна розглядати як базову характеристику механізму формування політико-адміністративної еліти. Його суб’єктне підґрунтя визначає не тільки власне динаміку процесу (його темп, ритм та ін.), але і можливість, спрямованість формування, а також ті перешкоди й обмеження, що визначають, чи буде даний механізм функціонувати успішно і за яких умов, визначені механізми “не спрацьовують”.

Поняття “суб’єктний потенціал політико-адміністративної еліти” не можна назвати загальноживаним і сталим у сучасній науковій полеміці. Однак багато дослідників, як вітчизняні, так і зарубіжні, обговорюючи процеси становлення й діяльності еліти, не можуть обійтися без поняття “потенціал”, припускаючи різні його аспекти: соціоструктурний, культурний, духовний, національний, реформаторський, вольовий, діяльнісний тощо.

Під *суб’єктним потенціалом політико-адміністративної еліти* (від лат. *subjectus* – що лежить внизу, що знаходиться в основі) розуміємо здатність представників еліти (суб’єкта державного управління), бути суб’єктом

практичної діяльності, спрямованої на об'єкт (нееліту), джерелом активності, пов'язаної з прийняттям стратегічних рішень та здійснення контролю їхнього виконання.

Дослідження суб'єктного потенціалу політико-адміністративної еліти дозволяє виділити діяльнісний та особистісний компоненти суб'єктного потенціалу провідної верстви населення. *Діяльнісний* компонент суб'єктного потенціалу характеризує здібність представників еліти діяти активно, енергійно, інноваційно, а також наявність об'єктивних умов для вільної реалізації своїх соціальних та творчих потенцій, яка забезпечується розвиненістю горизонтальних громадянських структур. Саме цей компонент, на тлі істотного впливу особистісного компонента, виступає вирішальним чинником практичного прояву суб'єктного потенціалу.

Особистісний компонент суб'єктного потенціалу є його якісним показником. Він висвітлює багатовимірність ресурсної бази даного суб'єкта дії, яка необхідна для здійснення управлінської діяльності. Особистісний компонент як сутнісна, базова складова суб'єктного потенціалу виступає певним обмеженням діяльнісного, та, водночас, набуття особистісних характеристик неможливе без застосування діяльнісного потенціалу.

Отже, суб'єктний потенціал надає політико-адміністративній еліті можливість визначити цілі та шляхи їхнього досягнення, які пізніше стають легітимними для більш широкого кола соціальних акторів, зразком для наслідування й об'єктом інституціоналізації та/або законодавчого регулювання.

Для аналізу *особистісного компонента* суб'єктного потенціалу політико-адміністративної еліти пропонуємо розглянути суб'єктивний та об'єктивний його аспекти.

Суб'єктивний аспект складають ресурси суб'єкта (представника еліти чи політико-адміністративної еліти в цілому як соціальної групи), що нагромаджені ним особисто, завдяки наполегливій діяльності – праці, навчанню, спілкуванню тощо.

Для здійснення аналізу суб'єктного потенціалу політико-адміністративної еліти необхідно дослідити такі елементи суб'єктивної складової його особистісного компонента: освіта представника політико-адміністративної еліти, її престижність; демографічні ознаки (сімейний стан, стать, вік); професійний досвід, кваліфікація, компетентність (управлінські, галузеві); соціальний капітал (неформальні соціальні мережі та ресурси, їхня підтримка); інтелектуальні здібності та знання, вміння, навички; якості лідера (харизма, ораторські, організаційні здібності тощо) та фізичні дані (здоров'я, зовнішність тощо); здатність до дій, до прийняття рішення, до відповідальності; цінності, ціннісні орієнтації, преференції.

Слід зазначити, що наведений вище перелік елементів суб'єктивної складової особистісного компонента суб'єктного потенціалу є досить загальним, який треба удосконалювати щодо конкретної ситуації, конкретної політико-адміністративної еліти.

Об'єктивний аспект особистісного компонента суб'єктного потенціалу утворюють ресурси суб'єкта, які він отримав, насамперед, незалежно від своїх намагань. Це може бути: приналежність до певної соціальної групи, певного соціально-культурного середовища; посада – місце в політико-адміністративній ієрархії, її престиж; соціальне визнання; ресурс громадянства. Зрозуміло, що диференціація суб'єктивних і об'єктивних аспектів є відносною, а їхня конкретна інтерпретація залежить від певних умов прояву потенціалу.

Діяльнісний компонент суб'єктного потенціалу політико-адміністративної еліти зумовлює можливість прояву суб'єктного потенціалу еліти. Готовність до рішучих, визначальних дій та до відповідальності за діяльність або бездіяльність є основою суб'єктного потенціалу. Для дослідження діяльнісного компонента суб'єктного потенціалу необхідно вивчити такі його елементи:

а) роль у прийнятті стратегічних рішень. Цей елемент характеризує реальне, а не номінальне значення суб'єкта управління у процесі прийняття рішення, вагомість його погляду щодо вирішення важливого для

життєдіяльності регіону питання. В українських реаліях практика функціонування еліти склалася так, що суб'єкт прийняття рішення може формально і не належати до регіональної політико-адміністративної еліти, а бути, наприклад, у складі економічної еліти. Сучасна регіональна політико-адміністративна еліта зазвичай переймається вирішуванням, лобіюванням власних проблем і не виконує своїх безпосередніх, делегованих народом України функцій. Це, ясна річ, негативно впливає на розвиток усіх сфер суспільства;

б) наявність повноважень для вирішення проблем. Для здійснення управлінської і політичної діяльності необхідною умовою є наявність ресурсу повноважень, які можуть бути отримані легітимним (вибори та призначення на посаду осіб, які мають значні підтримку населення в регіоні) або нелегітимним шляхом (фальсифіковані вибори й призначення на перші посади в регіоні осіб, які не мають довіри серед населення);

в) ресурс довіри. Ступінь довіри громадян до більшості суб'єктів влади на регіональному рівні є більш високим порівняно з загальнодержавним [5, с. 99 – 100]. При цьому простежується чітка закономірність: чим нижче рівень влади, тим ближче вона громадянам, тим більш високим є рівень довіри.

Для набуття ознаки легітимності регіональній політико-адміністративній еліті необхідні підтримка, довіра з боку населення. Нелегітимна еліта не сприяє стабільності в регіоні і не може привести до суспільного консенсусу, вона неспроможна вирішувати проблеми стосовно виходу з кризи та розвитку певної адміністративно-територіальної одиниці, тобто ефективно здійснювати управлінську діяльність;

г) готовність і підготовленість як внутрішньо (психологічно), так і зовнішньо (організаційна база) до прийняття відповідальних рішень.

Прояв суб'єктного потенціалу (як суспільне явище) містить у собі три невід'ємні умови здійснення: мотивацію (внутрішнє спонукання до діяльності, яке базується на інтересі й потребі і сконцентровано виражається в меті); можливість (реальність досягнення поставленої мети з урахуванням зовнішніх /

внутрішніх умов та ресурсної бази (матеріальної чи нематеріальної); діяльність (комплекс дій з досягнення мети: усвідомленої, сформульованої та артикульованої чи неусвідомленої, але тієї, що імпліцитно складається зі спрямованості особистості та відповідної траєкторії дій).

За ступенем активності та включення суб'єктів політико-адміністративної діяльності в управлінський процес можна виділити п'ять *рівнів прояву суб'єктного потенціалу* політико-адміністративної еліти: інновація (найвищий) – суб'єкт застосовує новаторські принципи поведінки чи використовує нові можливості досягнення життєвого успіху, які відкриваються у процесі життєдіяльності; реалізація цілей – у результаті досягнення поставленої мети суб'єкт самореалізується, отримує нові можливості (доступ до нових ресурсів, розширення життєвих шансів) для подальшого саморозвитку; адаптація – пристосування до нових норм життєдіяльності в умовах суспільних (політичних, соціальних, економічних, культурних) змін зі збереженням своїх мінімальних позицій (пасивна адаптація) або мобілізація сил для відтворення нового соціального статусу, вищого за попередній (активна адаптація); існування – використання своїх потенцій лише для фізичного існування без будь-яких домагань на розвиток; ексклюзія (найнижчий) – незгода зі змінами викликає відмову від пристосування до них, унаслідок чого ізоляція (добровільна чи примусова) та бездіяльність суб'єкта.

Проблематика суб'єктного потенціалу політико-адміністративної еліти є з'єднаним компонентом практичної культури, який забезпечує взаємозв'язок політичної та управлінської культури, політичної структури і функціонування (діяльності) тих, хто приймає стратегічні рішення щодо життєдіяльності та розвитку країни.

На основі нерівномірного розподілу суб'єктного потенціалу і соціальних відносин, що формуються з цього приводу (звичайно, з урахуванням також інших потенціалів, тобто він не єдиний формотворчий потенціал), відбувається структурування політико-адміністративних позицій. Таким чином, аналіз політико-адміністративної еліти крізь призму суб'єктного потенціалу надає

можливість визначити здібність суб'єктів управління до здійснення інноваційної, творчої діяльності, до ініціювання змін, якщо в цьому є потреба, у сфері державного управління з позицій наявності багатопланових здібностей, умов їхнього виникнення, а також перспектив їхнього здійснення.

Застосування основних положень теорії діяльності має визначальне значення, тому що в трансформаційних процесах пострадянського суспільства, і особливо в ході становлення політико-адміністративної еліти, діяльнісний, чи динамічний аспект суспільного устрою виходить на перший план життєдіяльності суспільства і, відповідно, його аналітичної рефлексії.

Список використаних джерел

1. Вишневский А.Г. Человеческий потенциал. – М., 1999.
2. Генисаретский О.И., Носов Н.А., Юдин Б.Г. Концепция человеческого потенциала: основные положения // Человеческий потенциал: опыт комплексного подхода. – М: Эдиториал УРСС, 1999. – С. 2.
3. Заславская Т.И. Современное российское общество: Социальный механизм трансформации: Учеб. пособие. – М.: Дело, 2004. – 400 с.
4. Заславская Т.И. Трансформационный процесс в России: сущность, направления и результаты // Россия, которую мы обретаем / Отв. ред. Т.И. Заславская, З.И.Калугина. – Новосибирск: Наука, 2003. – С. 13-109
5. Куценко О.Д. Деятельностная перспектива в понимании общества: попытка деятельностно-структурного анализа // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2001. – № 1. – С. 27-41.
6. Куценко О.Д. Самоидентификации с классами: проявление образа классовой структуры постсоветского общества. // Классовое общество. Теории и экономические реалии / Под ред. С. Макеева. – К.: Ин-т социологии НАН Украины, 2003. – С. 194-220.
7. Пономарев Я.А. Исследование творческого потенциала человека // Психологический журн. – 1991. – № 1. – С.3-12.
8. Социологический справочник / Под общей ред. В.И. Воловича. – К.: Политиздат Украины, 1990. – 382 с.

Selyutina N.F. Subjective Potential of Political and Administrative Elite.

The potential of social group, the subjective potential of political and administrative elite, active and personalitive components of the subjective potential, display of the subjective potential.

The given article considers the problem of defining the subjective potential of political and administrative elite (subject of public administration) on the basic of structure and active approach. Public sciences, with the help of this approach worked out more impotent for society and social actors quality of “subjection” or “agency”. It means the ability for creation, adaptation for structure and culture limits, and their conquering.

Key words: subjective potential, political and administrative elite, “subjection”.

Селютин Н.Ф. Субъектный потенциал политико-административной элиты.

Раскрыто понятие субъектного потенциала политико-административной элиты (субъекта государственного управления) на основе структурно-деятельного подхода, с помощью которого в общественных науках определяется самое важное для общества и

социальных актеров качество “субъектности” или “агентства”, что обозначает способность создавать, приспосабливаться к существующим структурно-культурным ограничениям, а также преодолевать их.

Ключевые слова: субъектный потенциал, политико-административная элита, “субъектность”.